

РОЗДІЛ 28

АДАПТАЦІЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ СПОЖИВЧОЮ КООПЕРАЦІЄЮ ДО УМОВ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*д.е.н., професор,
Полтавська державна аграрна академія,
Маркіна І. А.*

Неефективний розвиток національного ринку інновацій, відсутність умов для використання сучасного інноваційного інструментарію, перманентний дефіцит коштів на системний інноваційний розвиток підприємств споживчої кооперації, – все це є тими чинниками, які не дають змоги ефективно використовувати в українській економіці позитивний іноземний досвід проведення інноваційної політики. Перехід підприємств Укоопспілки на інноваційних шлях розвитку, підтверджений у Стратегії розвитку споживчої кооперації України (2004–2015) [13], потребує детального планування та розробки моделі інноваційної стратегії. За умов поглиблення співпраці системи споживчої кооперації України та Еґо Соор [9–10], актуальним залишається адаптація міжнародних інноваційних підходів діяльності до реалій української економіки та вітчизняних особливостей функціонування.

Трансформаційний період розвитку сучасної української економіки обумовив негативні тенденції розвитку споживчої кооперації, що призвело до значного руйнування економічного і ресурсного потенціалу кооперації в умовах глобальної кризи перехідного періоду [11]. Зокрема відбулося поступове зменшення кількості підприємств роздрібно́ї торгівлі споживчої кооперації, що відповідно і вплинуло на зменшення доходів. Так, за період з 2009–

2015 рр. мережа роздрібно́ї торгівлі знизилась на 21,6%. Це вплинуло і на основний економічний показник діяльності підприємств споживчої кооперації – чистий прибуток, сума якого знизилась на 62,1% у 2015 р, порівняно із 2008 р. Це зумовило, відповідно, зменшення кількості прибуткових підприємств споживчої кооперації.

В умовах, що склалися, нагально необхідним вбачається вирішення проблеми теоретичного обґрунтування пріоритетів стратегічного розвитку споживчої кооперації, адаптації її діяльності до інноваційного середовища, в якому протікають економічні процеси.

У сучасних умовах економічної кризи, яку сьогодні переживає українська економіка і зокрема споживча кооперація, господарство якої глибоко інтегроване в економіку держави і є її складовою частиною, досить актуальною є проблема управління споживчою кооперацією. Саме цю проблему на якісно новий рівень піднімають тенденції встановлення ринкової економіки [14]. На основі дослідження сучасної сутності управління споживчою кооперацією доцільно відзначити, що тенденції розвитку споживчої кооперації України мають двоякий характер.

З одного боку, споживча кооперація за своєю природою є соціально-економічною організацією, яка діє з самого початку на принципах повного госпрозрахунку і самофінансування, і, відповідно, сприятлива до ринкових відносин. Будучи проявом ринковості під час адміністративно-планової економіки, вона продемонструвала високу життєздатність, переживши за довгі десятиліття господарювання адміністративно-командної системи управління більше 20-ти реорганізацій. З усього розмаїття української кооперації лише споживча кооперація витримала експансію командної системи, що свідчить не тільки про її витривалість, а й про здатність до суттєвих трансформацій. У процесі трансформації посттоталітарної економічної системи споживчій кооперації відведено важливу роль, проте вона повинна самотужки позбуватися ознак одержавлення та всіх тих бюрократичних рис, що виробилися протягом дії тоталітарного ринку.

З іншого боку, враховуючи принципову сутність кооперації та характер ринкових перетворень в Україні, об'єктивно і суб'єктивно невиправдано, що споживча кооперація повільно адаптується до нових

умов господарювання, особливостей періоду інноваційної трансформації економіки і суспільства.

Проведене дослідження тенденцій та передумов якісного розвитку споживчої кооперації України дало змогу сутність проблем у системі розглядати у кількох взаємопов'язаних вимірах [4]:

- ринкова за самим своїм генезисом система споживчої кооперації стала прискорено втрачати свій конкурентний потенціал якраз у зв'язку з переходом до ринку;

- пайова природа кооперації стала дедалі більше виявляти свою обмеженість і програвати у змаганні з приватною торгівлею і особливо приватним малим бізнесом. Форми та практика господарювання, базовані на колективній, а отже, знеособленій власності, зіткнулися на ринку з більш активним, напористим, інколи навіть агресивним приватним сектором і явно перед ним пасують;

- надто фондомістка інфраструктура споживчої кооперації, розміщена переважно в сільській місцевості, зазнала такого ж цінового тиску, як і сільське господарство. Звичайно, низька платоспроможність сільських товаровиробників та населення є не кращим чинником для прискорення окупності об'єктів цієї інфраструктури.

Із зазначеними та іншими реаліями не можна не рахуватися. Але їх слід було передбачити і врахувати ще з самого початку входження системи споживчої кооперації України в ринкову систему. Саме тому ситуація в економіці України потребувала нагального вирішення наболілих проблем. З цією метою було прийнято ряд програм і указів на рівні держави стосовно споживчої кооперації.

Динаміка розвитку за останнє десятиріччя засвідчує, що ознаки припинення спаду максимально очевидні і реальні у торгівлі, харчовій промисловості, виробництві товарів народного споживання та сфері послуг, тобто в галузях, до яких споживча кооперація безпосередньо відноситься.

Міжнародна практика ринкових інноваційних перетворень свідчить про те, що головною умовою виходу з кризового становища і стабілізації народного господарства є удосконалення існуючої системи управління [2].

З урахуванням сучасних реалій чинні проблеми управління в

споживчій кооперації доцільно поділити на три групи:

1. проблеми управлінського сприяння ринковоадаптованості системи;

2. проблеми професіоналізації та науково-методичного забезпечення ринковоструктурованого управління;

3. проблеми управлінського забезпечення дотримання ринковоактуалізованих кооперативних принципів управління.

До проблем управлінського сприяння ринковоадаптованості системи належать [6–7]:

- недостатня спрямованість управління на створення конкурентних переваг споживчої кооперації в цінах, витратах, якості та асортименті товарів та послуг на державному, регіональному і галузевому рівнях;

- неефективний стратегічний альянс споживчої кооперації з іншими видами кооперації в Україні;

- недостатній розвиток нових видів діяльності системи;

- несвоєчасна та неповна ринкова адаптованість споживчих товариств (спілок) до більш конкурентоспроможних форм;

- несвоєчасне реагування на вплив факторів зовнішнього середовища;

- неадекватність організаційних форм управління ринковим умовам господарювання;

- недостатня відповідність організаційної структури управління ринковим перетворенням;

- недостатнє використання економічних методів у практиці кооперативного управління;

- застаріла організація виробництва, техніки і обладнання, відсутнє поглиблення спеціалізації і кооперації виробництва;

- недостатня реалізація спільних соціально-економічних програм з підприємствами інших форм власності.

- неефективно розвинуті горизонтальні та вертикальні зв'язки між споживчими товариствами та споживчими спілками, не досить успішне застосування стратегій диверсифікації, горизонтальної та вертикальної інтеграції кооперативних підприємств та організацій;

– недостатня ринковоадаптованість функціонального та цільового характеру управління споживчою кооперацією [12].

До проблем професіоналізації та науково-методичного забезпечення ринковоструктурованого управління відносяться:

– недостатнє використання наукових підходів для практичного впливу суб'єктів управління на об'єкти, органічного поєднання форм, структур, принципів і методів у єдиній цілісній системі кооперативного господарства;

– неадекватність професійного управління, детермінованість ринковоадаптованого якісного складу персоналу та фахової підготовки керівників з менеджменту; несвоєчасне оновлення апарату управління в напрямі професіоналізації;

– неефективна зміна системи мотивації працівників, невідповідність результатів праці апарату управління з конкретними прибутками, які одержані кооперативними організаціями, невикористання ринкових аспектів управління трудовим персоналом;

– відсутність якісних та нормативно забезпечених організаційних структур, що реалізують наукове та інформаційно-методичне забезпечення управління;

– відсутність чіткого розмежування (або невизначеність) функцій і делегування повноважень за ступенями управління (Укоопспілка, облспоживспілка, райспоживспілка (райспоживтовариство), споживче товариство), відсутність чіткого правового та нормативного забезпечення їхньої взаємодії;

– затримка в перетворенні Облспоживспілок у господарсько-координаційні центри споживчої кооперації;

– відсутність змін в організаційній структурі, формах взаємодії, функціях районної та сільської ланок споживчої кооперації [8].

До проблем управлінського забезпечення дотримання ринково актуалізованих кооперативних принципів управління доцільно віднести:

– неузгодженість мети та інтересів органів управління різних галузей системи споживчої кооперації;

– недостатня роль пайовиків у процесі управління та контролю;

– неефективна підпорядкованість апарату управління відповідним органам громадського управління;

– недостатнє залучення молоді до активізації кооперативних комітетів і кооперативних дільниць;

– неповне розмежування функцій виробничого і найманого персоналу з наданням першим представницьких і контролюючих функцій, а другим – виконавчих;

– відсутність концентрації в одному органі управління всієї повноти відповідальності за наслідки господарської діяльності, обов'язкового поєднання в кожному органі управління прав прийняття рішень з відповідальністю і контролем за їх виконанням;

– нескоординованість численності рівнів управління, на яких приймаються рішення, що стосуються кінцевого результату;

– дублювання різними органами управління однакових функцій;

– невитриманість наукових норм керованості;

– невідповідність чисельності працівників споживчої кооперації та обсягів виробництва виробничим потребам підприємств та організацій.

Сучасні умови становлення вітчизняного ринку ставлять перед науковцями системи задачу обґрунтування теоретичних основ процесу управління споживчою кооперацією, розгляду стосовно до вимог сьогодення сутності управління, організаційних форм і структур, що змінюються [15].

У споживчій кооперації необхідний послідовний перехід, який відповідає сучасним вимогам, від адміністративно-командної системи управління до моделі інноваційно-економічної, заснованої на реальних фінансових інтересах учасників відтворювального процесу. Якісні зміни в економіці, з одного боку, перетворюють управління в діючий інструмент формування ринкової структури, а з іншого боку, – викликають необхідність перетворення як системи управління в цілому, так і окремих її елементів [3].

Саме тому адаптація споживчої кооперації до нових умов життєдіяльності потребує перебудови системи управління нею.

Головними пріоритетами при цьому повинні стати:

- реформування організаційної побудови системи;
- відновлення в повному обсязі ролі та значення пайовиків у процесі управління та контролю;
- перехід до професійного управління;
- удосконалення інформаційно-методичного забезпечення управління;
- забезпечення реалізації кадрової політики;
- досягнення суттєвих змін у якісному складі персоналу;
- розмежування функцій органів самоуправління і професійного апарату управління;
- розширення фахової підготовки керівників з менеджменту;
- приведення чисельності працівників споживчої кооперації у відповідність з обсягами діяльності та виробничими потребами підприємств і організацій.

Вирішення зазначених проблем можливе тільки за умови формування системи ефективного динамічного управління виробничо-господарською діяльністю організацій в умовах ринку.

Нині необхідні заходи з пошуку конкретних і реальних шляхів органічного поєднання форм, структур, принципів і методів управління в єдиній цілісній системі господарства. На цьому шляху актуальними є радикальні та вирішальні кроки, свідомо сміливість керівників у практичному застосуванні менеджменту на підприємствах споживчої кооперації України.

В умовах обмеженості матеріальних і фінансових ресурсів управління стає одним із головних чинників розвитку споживчої кооперації. Як в умовах сьогодення, так і в майбутньому, рівень соціального розвитку кооперативного руху все більше буде визначатися рівнем управління. Специфіка управління, як джерела розвитку кооперації, полягає в тому, що на відміну від завжди обмежених матеріальних і фінансових ресурсів, удосконалювання управління, по суті, безмежне.

У сучасних умовах управління повинно забезпечувати рішення не тільки задач внутрішнього розвитку кооперації, а й задач її

виживання в умовах конкуренції з приватнопідприємницькими структурами. Це визначає спрямованість управління на створення конкурентних переваг кооперації в цінах, витратах, якості товарів, їхньому асортименті перед іншими господарюючими суб'єктами, які діють на ринку.

Конкурентні переваги і, відповідно, висока ефективність управління повинні забезпечуватися на державному, регіональному та галузевому рівні споживчої кооперації [7].

За останні роки в Україні створені основи нової системи кооперативного управління:

- у регіонах розробляються заходи підтримки розвитку споживчої кооперації;
- реформується організаційна структура споживчої кооперації в напрямку адаптації споживчих товариств (спілок) до більш конкурентоспроможних форм;
- розвиваються горизонтальні і вертикальні зв'язки між споживчими товариствами і спілками;
- зміцнюються органи фахового управління;
- змінюється структура апарату управління в напрямку його професіоналізації;
- відповідно до вимог ринкового господарювання підвищується частка фахівців із маркетингу, податкового планування, аудиту, управління нерухомістю, цінними паперами, а також робітників юридичної служби.

Доцільним та позитивним є процес упровадження стратегічного підходу в управлінні, у зв'язку з цим актуальними є:

- застосування стратегії диверсифікації, горизонтальної і вертикальної інтеграції кооперативних підприємств і організацій, наступальних та оборонних стратегій;
- створення стратегічного альянсу споживчої кооперації з іншими видами кооперації в Україні;
- зміна системи мотивації працівників управління;
- ув'язка оцінки праці апарату управління з конкретними прибутками, що одержуються кооперативними організаціями.

Саме тому актуальним завданням є удосконалення інформаційно-методичного забезпечення управління системою споживчої кооперації, що дозволить зусилля пайовиків, наукових і практичних робітників споживчої кооперації спрямувати на:

- поглиблення соціально-економічних реформ;
- зростання кількості пайовиків і забезпечення їхньої участі в управлінні;
- підтримку організаційної і фінансової усталеності кооперативів;
- зміцнення відносин кооперації з державними і місцевими органами влади.

Попередній розгляд проблематики розвитку споживчої кооперації України, проблем управління в системі, оцінка впливу факторів зовнішнього середовища на результати кооперативного господарювання дозволили на рівні споживчої кооперації України взагалі та регіонів зокрема доцільним вважати комплексний розгляд проблем удосконалення системи управління споживчою кооперацією за таким напрямками [1]:

- перебудова функціонального та цільового характеру управління споживчою кооперацією в ринкових умовах;
- аналіз та удосконалення організаційних форм і структур управління;
- удосконалення інформаційно-методичного забезпечення управління;
- застосування ринкових аспектів управління трудовим персоналом підприємств споживчої кооперації.

Щоб їх впровадити, необхідно здійснити конкретні заходи економічного, соціального і правового характеру, що відображено в процесі реалізації Концепції удосконалення системи управління споживчої кооперації України, спрямованої на відтворення соціально-економічної місії споживчої кооперації, яка відображає інноваційні особливості застосування відносин, закономірностей та принципів управління [13].

Концепція удосконалення системи управління зумовлена тим, що

розвиток управління потребує удосконалення як кооперативної ідеології, тобто принципів, так і фахового менеджменту. Кооперативна ідеологія і фаховий менеджмент повинні бути взаємоузгоджені. Це важливо тому, що кооперативна ідеологія пов'язана з традиціями, а фаховий менеджмент – із сучасністю.

Концепція удосконалення системи управління передбачає реалізацію мети системи з урахуванням забезпечувальних підсистем та передумов удосконалення, напрямів реалізації концепції та розвитку системи.

Враховуючи вищезазначене, Концепція вдосконалення системи управління споживчої кооперації України, яка згідно з метою дослідження визначалась автором при розробці теоретичних засад та практичних рекомендацій щодо розвитку кооперативної системи, представлена на рис. 1.

У Концепції зазначено, що мета споживчої кооперації України в результаті інноваційних перетворень у системі повинна бути відображена як результат удосконалення системи споживчої кооперації України, що полягає у всебічному задоволенні потреб населення товарами і послугами при високій якості обслуговування і мінімальних витратах; збільшенні внеску в соціальний розвиток села; забезпеченні на цій основі росту добробуту кооперативних організацій, підприємств і їхніх членів.

Передумови вдосконалення мають як позитивний, так і негативний характер та зумовлені [6]:

- місією споживчої кооперації;
- соціально-економічною характеристикою системи, якості середовища, рис управління;
- особливостями управління споживчою кооперацією як адаптованою соціально-економічною системою;
- загальною некерованістю, пов'язаною з кризами макрорівня управління;
- використанням наукових підходів до реформування системи;
- специфічними закономірностями управління системою;
- демократичними принципами управління системою;

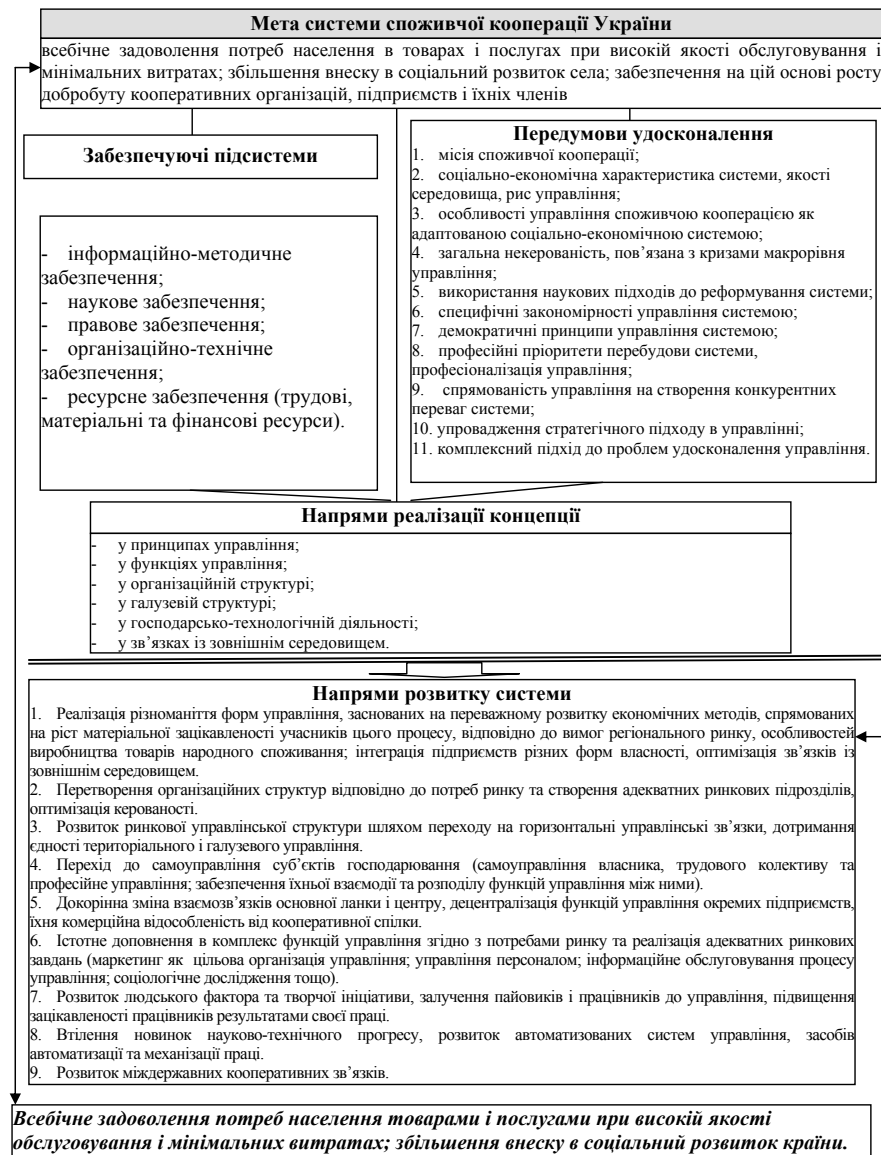

Рисунок 1 – Концепція вдосконалення системи управління споживчою кооперацією України

- професійними пріоритетами перебудови системи, професіоналізацією управління;
- спрямованістю управління на створення конкурентних переваг системи;
- впровадженням стратегічного підходу в управлінні;
- комплексним підходом до проблем удосконалення управління.

Враховуючи сучасний стан розвитку системи управління споживчої кооперації та тенденції перебудови, доцільно виділити основні напрями реалізації концепції вдосконалення кооперативного менеджменту:

- в принципах управління: потрібна періодична зміна співвідношення між централізацією і децентралізацією в управлінні, що є наслідком змін стратегічних напрямів діяльності системи, активізації ефективності взаємодії підрозділів; перехід до адаптованих взаємозв'язків із зовнішнім середовищем;
- у функціях управління є потреба в: необхідності стратегічного планування і прогнозування; зміні характеру зв'язків шляхом участі в акціонуванні підприємств інших форм власності; поліпшенні якості продукції і контролю за нею; наданні пріоритетного значення інформатиці і економічному аналізу; пріоритеті управління персоналом системи; поліпшенні маркетингової діяльності;
- в організаційній структурі потрібні: перегрупування підрозділів або створення нових та зміна взаємовідносин між ними; реорганізація структури, виділення самостійних підрозділів, які діють на комерційних засадах;
- у галузевій структурі: при широкому розвитку нових видів діяльності у споживчій кооперації України (кредитно-банківській, страховій, інвестиційній, зовнішньоекономічній) ринкові відносини потребують освоєння нових галузей діяльності (туризм, готельна справа тощо);
- у господарсько-технологічній діяльності необхідні: зміна технологічного процесу шляхом модернізації виробництва; поглиблення спеціалізації і кооперації виробництва; реалізація спільних виробничих програм економічного і соціального розвитку з

підприємствами і організаціями різних форм власності; створення спільних підприємств із залученням іноземних інвестицій;

- у зв'язках із зовнішнім середовищем: актуалізоване визначення впливу факторів зовнішнього середовища на результати діяльності системи, своєчасна розробка підходів до їх оптимізації та превентивне реагування на мінливість зовнішнього середовища [4–5].

Основні напрямки реалізації Концепції з урахуванням практичних реалій функціонування споживчої кооперації визначили напрями розвитку системи споживчої кооперації, які передбачають:

- реалізацію різноманіття форм управління, заснованих на переважному розвитку економічних методів, спрямованих на ріст матеріальної зацікавленості учасників цього процесу, відповідно до вимог регіонального ринку, особливостей виробництва товарів народного споживання; інтеграція підприємств різних форм власності, оптимізація зв'язків із зовнішнім середовищем;

- перетворення організаційних структур відповідно до потреб ринку та створення адекватних ринкових підрозділів, оптимізація керованості;

- розвиток ринкової управлінської структури шляхом переходу на горизонтальні управлінські зв'язки, дотримання єдності територіального і галузевого управління;

- перехід до самоуправління суб'єктів господарювання (самоуправління власника, трудового колективу та професійне управління; забезпечення їхньої взаємодії та розподілу функцій управління між ними);

- докорінну зміну взаємозв'язків основної ланки і центру, децентралізація функцій управління окремих підприємств, їхня комерційна відособленість від кооперативної спілки;

- істотне доповнення до комплексу функцій управління згідно з потребами ринку та реалізація адекватних ринкових завдань (маркетинг як цільова організація управління; управління персоналом; інформаційне обслуговування процесу управління; соціологічне дослідження тощо);

- розвиток людського фактора та творчої ініціативи, залучення

пайовиків та робітників до управління, підвищення зацікавленості робітників результатами своєї праці;

- втілення новинок науково-технічного прогресу, розвиток автоматизованих систем управління, засобів автоматизації та механізації праці;

- розвиток міждержавних кооперативних зв'язків.

Основні напрямки реалізації Концепції та напрями розвитку системи зумовили практичні завдання, що є одночасно передумовою та результатами удосконалення системи управління споживчої кооперації України, а саме:

- реформування принципів та організаційних структур управління передбачає застосування нових підходів до критерію керованості в організації управління споживчою кооперацією;

- сучасний характер прояву функцій управління вимагає якісно нових підходів до інформаційно-методичного забезпечення управління в системі;

- потреба перетворень у процесі застосування принципів, функцій та організаційних структур управління зумовлює необхідність реформування системи управління персоналом у споживчій кооперації;

- потреби адаптації організаційних форм та структур управління споживчою кооперацією, освоєння нових видів діяльності вимагають переходу системи до адаптованих взаємозв'язків із зовнішнім середовищем.

Таким чином, тенденції та проблеми розвитку споживчої кооперації України зумовили необхідність розробки моделі кооперативного управління, яка адаптована до сучасних умов розвитку українського суспільства, що є метою наукового дослідження.

З урахуванням теоретичних наопрацювань науковців-кооператорів, законодавчих та нормативних документів, а також власних практичних напрацювань доцільно представити на рис. 2 модель системи управління споживчої кооперації України, яка спирається на системне дослідження відносин, закономірностей та принципів управління.

Модель враховує характер споживчої кооперації України як соціально-економічної системи за функціональною та структурною ознакою, видами діяльності, відносинами управління, яка є ринковоадаптованою системою за визначенням суб'єктів, функцій та спрямованості розвитку системи.

Зазначена модель свідчить про те, що відновлення і розвиток споживчої кооперації на кооперативних засадах неможливе без кардинальної перебудови системи управління, створення в кооперативних організаціях і підприємствах відповідних організаційних умов, які ґрунтуються на принципах ринкової економіки.

Вищенаведене свідчить про необхідність прискореної реконструкції, технічного та технологічного оновлення кооперативних підприємств. Ці питання потребують не лише законодавчої підтримки з боку держави, а й значних інвестицій. З іншого боку, для залучення необхідних інвестицій у систему, слід сформувати відповідну інвестиційну привабливість підприємств споживчої кооперації, основними критеріями якої повинні стати: структурна перебудова, оновлення методів ведення господарювання та кваліфіковані кадри [11].

Основною передумовою формування інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств споживчої кооперації повинно стати відповідне інформаційне забезпечення їхньої діяльності, що є важливим особливо для іноземного інвестора.

При цьому, необхідно здійснити такі кроки [7]:

- визначення пріоритетних напрямів інвестування, забезпечення якісної розробки бізнес-проектів та експертної оцінки об'єктів інвестування підприємств споживчої кооперації;
- дослідження можливих джерела інвестування і надання оцінки їх ефективності;
- здійснення побудови механізму залучення інвестицій через проведення гнучкої податкової політики, перетворення амортизаційних відрахувань у інвестиційне джерело, створення конкурентного ринкового середовища, сприяння інвестиційній спрямованості процесу приватизації, створення системи гарантій

захисту прав іноземних інвесторів;

- створення умов для розвитку кооперативних галузей третинного сектора, тобто міжнародний туризм, фінансові та кредитні інституції, маркетингові та консалтингові організації, а також лізингові та франчайзингові операції в системі споживчої кооперації України;
- створення для споживчої кооперації спеціального режиму найбільшого сприяння, насамперед, шляхом часткової компенсації об'єктивно високих витрат обігу, субсидіювання діяльності, пов'язаної з обслуговуванням незахищених верств населення;
- надання державної підтримки в розвитку системи споживчої кооперації, розширенні стійкої зайнятості, підвищенні конкурентоздатності, полегшення доступу до ринків і джерел фінансування;
- проведення масштабних наукових досліджень з проблем розвитку кооперативів всіх типів, їх взаємодії між собою.

Отримані результати переконують, що інноваційну спрямованість управління торговельними підприємствами споживчої кооперації слід вважати пріоритетним напрямком технічного і соціально-економічного прогресу, базовою умовою нарощування конкурентних переваг і підвищення ефективності функціонування.

Таким чином, перед вітчизняними господарськими підприємствами споживчої кооперації постали проблеми перегляду власних ціннісних орієнтацій, перебудови способу мислення, пов'язаного з переходом від детермінованої економічної поведінки підприємств споживчої кооперації в адміністративно-командній економіці до конкурентного ринкового середовища, інноваційної перебудови виробництва і управління за прикладом інноваційно та економічно розвинених країн.

Література

1. Бабенко С. Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці : монографія / С. Г. Бабенко. – К. : Наукова думка, 2003. – 332 с.
2. Борисенко П. А. Ключові проблеми інноваційного розвитку

- України на сучасному етапі / П. А. Борисенко // Держава та регіони. – 2007. – №1. – С. 49–52.
3. Геєць В. М. Кооперація вчора, сьогодні і завтра: науково–практичні аспекти / В. М. Геєць, Л. П. Горкіна // Споживча кооперація України: історичний досвід, сучасний розвиток, стратегічні орієнтири: зб. наук. допов. Всеукр. наук.–практ. конф. – Львів : ЛКА, 2010. – С. 21–44.
4. Маркіна І.А. Управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою. – монографія – Полтава: ПУСКУ, 2008. – 255 с.
5. Маркіна І.А. Формування маркетингового потенціалу торговельних підприємств споживчої кооперації України / І.А. Маркіна // Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія. – 2011. – №1 (126). – С. 60–69.
6. Маркіна І.А. Панченко В.А., Рибалко-Рак Л.А. Споживча кооперація: процесний підхід до управління в торгівлі Монографія. – Кіровоград: ФОП Александрова М.В., 2012. – 148 с.
7. Markina I.A. Consumer cooperatives enterprises management in terms of European integration / I.A. Markina // Торгівля, комерція, підприємництво: збірник наукових праць [редакц. кол.: Апопій В.В, Куцик П.О., Семак Б.Б. та ін.]. – Львів: Львівська комерційна академія, 2015. – Вип. 18. – 138 с., С. 37–42
8. Молодоженя М. С. Критерії, що визначають результативність інноваційної діяльності підприємств торгівлі / М. С. Молодоженя // Вісник Чернівецького торгово-економічного інституту. – 2010. – №3. – С. 127–132.
9. Офіційний сайт Інституту інформатики і комп'ютеризації споживчої кооперації України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukspro.com.ua
10. Офіційний сайт Укоопспілки: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.coop.com.ua
11. Про основні засади подальшого реформування споживчої кооперації України: матеріали VI зборів ради Укоопспілки //

- Вісті. – 2011. – №49. – С. 2–6.
12. Склад Г. П. Економічні умови і протиріччя розвитку споживчої кооперації в перехідній економіці : монографія / Г. П. Склад. – Полт.: РВВ ПУСКУ, 2008. – 279 с.
13. Стратегія розвитку споживчої кооперації України (2004–2015 рр.) / [кер. авт. кол. С. Г. Бабенко]. – К.: Укоопспілка, 2004. – 62 с.
14. Федоренко І. Державна інноваційна політика в Україні / І. Федоренко, К. Ярош // Роль інновацій у підвищенні наявного потенціалу країни: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://conftiapv.at.ua/publ/konferenciji_2011/section_5
15. Федоров І. Вивчається досвід європейських кооператорів: реформування триває / І. Федоров // Вісті. – 2012. – №9. – С. 2.